

فهرست مطالب

فصل اول: جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی نظری
تکنیک‌های نظریه‌شناسی و نظریه‌سازی
طبقه‌بندی کتب نظریه‌های جامعه‌شناسی در ایران
فصل دوم: مبادی نظریه‌های عمده جامعه‌شناسی
نظریه تکاملی
نظریه کنش متقابل نمادی
نظریه کارکردی
نظریه تضاد
مقایسه نظریه‌ها
فصل سوم: نظریه کارکردگرایی ساختی
پیش‌فرضهای پارسنز در طرح نظریه کارکردگرایی ساختی
ویژگیهای بینش نظریه پارسنز
عناصر نظریه پارسنز
نظریه کنش ارادی
موقعیت فردی در سیستم اجتماعی
انواع کارکرد
چهار نوع خرده سیستم
سطوح تحلیل
سیستم اجتماعی
کارکردگرایی ساختی
مدل AGIL یا مدل مبادلهای
نظریه تعادل و تغییر پارسنز
ضعفهای کارکردگرایی ساختی
الف) اشکالات ذاتی
ب) اشکالات منطقی
ج) انتقادات وارد بر مدل تعادل
د) انتقادات روش شناختی
فصل چهارم: اندیشه رابرت کیمرتن
نظریه برد متوسط
۱- مبانی تحلیل کارکردی رابرت مرتن
۲- تعریف، مبادی و ویژگیهای نظریه برد متوسط
۳- پارادایم تحلیل کارکردی
۴- تحلیل کارکردی
۵- مراحل و عناصر تشکیل دهنده پارادایم تحلیل کارکردی
فصل پنجم: اصول و مبانی نظریه جامعه‌شناختی

کارکردگرایی جدید
زمینه‌های پیدایش کارکردگرایی جدید
کارکردگرایی جدید چیست؟
مشخصات و ویژگیهای کارکردگرایی جدید
از پارسنز تا الکساندر
نقش الکساندر در توسعه کارکردگرایی جدید
مقایسه کارکردگرایی جدید و کارکردگرایی ساختی
انتقادات
فصل ششم: نظریه تقابل
تعریف تقابل
ریشه‌های شکل‌گیری نظریه تقابل
ویژگیهای نظریه تقابل
نظریه‌پردازان مکتب تقابل
الف) دارندرف
ب) نظریه تقابلی لوئیس کوزر
فصل هفتم: گفت و گویی با رندال کالینز
فصل هشتم: نظریه انتقادی
الف) زمینه‌های اجتماعی
ب) اثر و بر در شکلگیری نظریه انتقادی
ج) نقد اثباتگرایی
د) انتقاد مارکسیسم
ه) پیشینه فلسفی
مراحل توسعه و افول نظریه انتقادی
آرای جرج لوکاج
بیان اجمال آرای لوکاج بر اساس کتاب تاریخ و آگاهی طبقاتی
آرای هورکهایمر
آرای آدورنو
آرای هربرت مارکوزه
آرای اریک فروم
بنیانهای نظری فروم
آرای جرج هابر ماس
ارزیابی نظریه انتقادی
فصل نهم: نظریه ساختگرایی
نظریه زبان‌شناسی ساختی دوسوسور
تاثیرپذیری اشتراوس از اندیشه دوسوسور
فراساختگرایی

مشترکات ساختگرایی و فراساختگرایی	
تفاوت ساختگرایی و فراساختگرایی	
فصل دهم: جامعه‌شناسی مارکس	
بررسی زمینه‌های افول مارکسیسم	
بازسازی مارکسیسم	
مارکسیسم تحلیلی	
فرامارکسیسم	
فصل یازدهم: معرفی و نقد نظریه «دولت و انقلاب اجتماعی»	
تدا اسکاچپل بر اساس واقعیت انقلاب اسلامی ایران	
مروری بر کتاب «دولت و انقلابهای اجتماعی»	
انقلابهای اجتماعی چگونه تفسیر میشوند؟	
اصول بنیادی تحلیل	
روش‌شناسی تحقیق	
انقلاب اسلامی و نظریه اسکاچپل	
فصل دوازدهم: گفت و گو با ایمانوئل والرستاین یکی از جامعه‌شناسان امریکایی	
فصل سیزدهم: نظریه کنش متقابل نمادی	
ریشه‌های شکل‌گیری	
الف) مید	
ب) تاثیرپذیری از داروین	
ج) مید و رفتارگرایی	
د) اثر زیمل در شکلهی نظریه کنش متقابل نمادی	
ه) اثر روانشناسی جان دیویی	
آرای هربرت بلومر	
اصول روش‌شناسی دانش تجربی	
از مید تا بلومر	
فصل چهاردهم: نظریه مبادله	
ریشه‌های شکل‌گیری نظریه مبادله	
چگونگی توسعه نظریه مبادله	
عناصر روش شناختی هومنز	
۱- قواعد نظریه‌سازی	
۲- سطوح تحلیل تئوریک هومنز	
ویژگیهای نظریه هومنز	
پیتربلو	
ریچارد امرسون	
ارزیابی امرسون از نظریه مبادله	
فصل پانزدهم: بعد از نوگرایی	

زمینه‌های اساسی طرح بعد از نوگرایی به عنوان پارادایم جدید فرهنگی.....

فصل شانزدهم: نظریه ساختیابی.....

تلقی خاص او از نظریه.....

جامعه‌شناسی در حال دگرگونی.....

فصل هفدهم: نظریه انتخاب اجتماعی.....

ریشه‌های نظریه انتخاب عقلانی.....

مبانی نظریه انتخاب عقلانی.....

مدلهای انتخاب عقلانی.....

فصل هجدهم: گفت و گو با جیمز کلین.....

یکی از صاحب‌نظران نظریه انتخاب عقلانی در امریکا.....

فصل نوزدهم: نظریه برچسب‌زنی.....

تعریف انحراف.....

فصل بیستم: نظریه کنش.....

مفهوم نقش.....

مسئله مرکزی نظریه نقش.....

ویژگیهای نظریه نقش.....

فصل بیست و یکم: نظریه بازی.....

پیش‌فرضهای نظریه بازی.....

رویکردهای متعدد نظریه بازی.....

استفاده‌های نظریه بازی.....

فصل اول

جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی نظری

www.nokhub.com

۱-۱- فصل اول: جامعه‌شناسی جامعه‌شناسی نظری

تکنیک‌های نظریه‌شناسی و نظریه‌سازی

مارگارت ویلسون واین^۱ در مقدمه کتابش دو تکنیک را برای تنظیم کتاب و یا بحث درباره نظریه مطرح کرده است. اولین تکنیک از نظر او تمرکز بر نظریه‌پرداز و بررسی زمینه‌های فکری اوست. اساس این نوع مطالعه، پاسخ دادن به این سوال است: «چه مشکلی در زمان متفکر وجود داشت که متفکر را به اندیشیدن و نظریه‌پردازی واداشت؟» از نظر او این نوع مطالعه درک بهتری از نظریه‌ها به محقق می‌دهد. دومین تکنیک بر مطالعه نظریه‌ها متمرکز است. توسعه و تعبیر نظریه‌ها در گذر زمان بدون توجه به نظریه‌پرداز موردنظر است.

از نظر واین هر یک از تکنیک‌های فوق دارای فواید و مضراتی است. تکنیک اول ضمن این که درک بهتری از تئوری خاص ارائه می‌دهد، ولی به لحاظ تاکید بسیار به زمینه‌های شکل‌گیری نظریه، بیشتر به بیان میزان و نحوه مشارکت نظریه‌پرداز در جریان نظریه‌سازی در جامعه‌شناسی می‌پردازد. در این تکنیک پیوستگی شرایط اجتماعی و اقتصادی با شرایط فرهنگی و انسانی و شبکه روابط بین نظریه‌پردازان (شاگرد، استاد، منتقد) به دست می‌آید. در تکنیکی که تاکید بر نظریه‌ها دارد، ایده‌ها معنی‌شان را به لحاظ بی‌ارتباطی با موقعیت‌های اجتماعی موثر در ساخته شدن آنها، از دست خواهند داد و این معتقد است ترکیب و به کارگیری هر دو تکنیک در مطالعه و فهم بهتر نظریه جامعه‌شناسی ضروری است.

طبقه‌بندی کتب نظریه‌های جامعه‌شناسی در ایران

در یک نگاه کلی کتاب‌ها و منابع موجود مربوط به نظریه‌های جامعه‌شناسی را در ایران می‌توان به پنج گروه تقسیم کرد. در ادامه به بیان هر گروه می‌پردازیم:

۱) گروه اول، کتاب‌هایی هستند که با وجود این که تحت عنوان نظریه‌های جامعه‌شناسی به نگارش درآمده‌اند، ولی بیشتر به ارائه آرای جامعه‌شناسان پرداخته‌اند تا بیان نظریه‌های جامعه‌شناسی به عبارت دیگر کتاب‌ها متشکل از مجموعه نظریه‌های جامعه‌شناسان است تا نظریه‌ها.

کتاب‌های مطرح در این گروه کتاب‌هایی هستند که بیشتر به بازگویی آرا و اقوال جامعه‌شناسان پرداخته‌اند. در این گروه دو نوع کتاب تالیف شده است: ۱- نوع اول کتاب‌هایی است که در آنها صرفاً به بیان نظریه‌ها پرداخته شده است. کتاب لوئیس کوزر «زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی» بهترین مثال از این نوع است. با وجود این که کتاب کوزر در حد خود در ارائه نظریه‌های جامعه‌شناسان اصلی مفید بوده است، ولی اکتفا کردن به آن، شناخت ناقص نظری جامعه‌شناسی را در بر خواهد داشت.^۲ ۲- نوع دوم کتاب‌هایی است که توأمان به معرفی شخصیت‌ها و نظریه‌های آنها پرداخته است.

^۱ - Margaret Wilson Vine, 1969, An Intraduction to Sociological Theory, David Mckay Company, Inc, New York.

^۲ - جی . اچ . آبراهامز در کتاب مبانی و رشد جامعه‌شناسی ضمن مقدمه‌ای تحلیلی، به گزینش مطالبی از کتاب‌های اصلی جامعه‌شناسی از دوره کلاسیک تا زمان حاضر - نیمه اول قرن بیستم - پرداخته است. آبراهامز دلیل تنظیم این گونه کتاب را چنین ذکر می‌کند:

در بیان پیدایش جامعه‌شناسی سه سوال اساسی را مورد نظر داشته اند:

۱- ریشه‌های فکری، مفاهیم اصلی، مدل‌ها و قضایای مورد نظر بنیان‌گذاران نظریه جامعه‌شناسی چیست؟

۲- ویژگی‌های اساسی مطالعات اصلی نظریه‌پردازان اولیه در جامعه‌شناسی کدام است؟

۳- میراث نظری باقی‌مانده نظریه‌پردازان آغازین چیست؟^۳

آرون در جمع‌بندی آورده است که جامعه‌شناسان جدید بر اساس یافته‌های جامعه‌شناسان پیشین به تحقیق پرداخته‌اند: «جامعه‌شناسان امروزی، از برخی جهات، آشکارا از وارثان و ادامه دهندگان کسانی هستند که برخی‌ها آنان را از جمله جامعه‌شناسان پیش از پیدایش جامعه‌شناسی می‌شمرند.^۴»

آرون در بیان آرا و نظریه‌های جامعه‌شناسان ضمن این که آشکارا گرایش شخصی‌اش را در انتخاب افراد مطرح کرده است، اساساً در پی پاسخ به موارد زیر بوده است:

«جامعه‌شناسی از چه تاریخی آغاز می‌شود؟ چه مولفانی شایسته نام اجداد یا بنیان‌گذاران جامعه‌شناسی‌اند؟ تعریف قابل قبول جامعه‌شناسی کدام است؟^۵»

بررسی آرون در قالب سه سوال فوق باقی مانده است. او اصرار دارد تا ضمن بیان دیدگاه‌ها، منزلت جامعه‌شناسانه متفکران را مشخص کند و نحوه دست‌یابی به نظریه جامعه‌شناختی را بیان کند.

۲) گروه دوم از کتاب‌های نظریه‌های جامعه‌شناسی بیشتر با جهت‌گیری در طرح نظریه‌ها است. این کتاب‌ها اساساً از سه دهه گذشته به بعد نگاشته شده‌اند. زیرا تا قبل از دهه ۱۹۶۰ کمتر تمایلی در این زمینه وجود داشت. از مهم‌ترین کتاب‌ها در این زمینه می‌توان به اثر جرج ریتزر و جان‌اتان اچ ترنر اشاره کرد.

۳) گروه سوم آثاری است که با پیش فرض نظری شروع می‌شود و ضمن نقد و بررسی نظریه‌های مطرح شده، در پایان به طراحی نظریه مورد نظر می‌انجامد. آثار کلمن، کالینز، هابرماس و ... نمونه‌های این نوع کتاب‌ها به شمار می‌آیند.

ویژگی عمده کتاب‌های گروه سوم، آغاز کردن مطالب با پیش فرض تئوریک و پایان دادن آن با طرح نظریه جدید است. کتاب کالینز با عنوان سه سنت جامعه‌شناختی^۶ و کتاب ترنر ساخت نظریه جامعه‌شناختی و کتاب کلمن با عنوان بنیادهای نظریه اجتماعی^۷ از مصادیق این نوع بررسی‌اند.

۴) گروه چهارم از کتاب‌ها در نظریه‌های جامعه‌شناختی به ارزیابی نظریه‌ها می‌پردازند. این نوع فعالیت در حوزه جامعه‌شناسی نظری از دهه ۱۹۶۰ در میان جامعه‌شناسان امریکایی شروع شد و تا پایان دهه

ما این تبیین اجمالی توسعه اندیشه جامعه‌شناسی را با آوردن مستخرجات تفصیلی از آثار مهم جامعه‌شناسان تکمیل کرده‌ایم. از این طریق، خواننده انواع مسائلی را که نویسندگان جامعه‌شناسان به آن‌ها پرداخته‌اند، شیوه نزدیک شدنشان را به آن مسائل و نحوه و بیان آنان را بهتر در خواهد یافت... (آبراهامز، ۱۳۶۳، جلد اول، صفحه ۱ و ۲)

³ - Ibid

^۴ - همان

^۵ - همان، ص ۱۱.

⁶ - Collins, Randall. (1985), Three Sociological Traditions, New Yourk, Oxford University Press.

⁷ - Coleman, James, (1992), Foundations of Social Theory.

۱۹۸۰ ادامه یافت. آخرین تلاش در این زمینه گردهمایی استادان جامعه‌شناسی نظری دارای رویکرد اثباتی در دانشگاه مریلند در سال ۱۹۸۸ بود. در این نشست که نتایج آن به صورت کتابی با عنوان نظریه‌سازی در ۱۹۹۲ به چاپ رسید آخرین دفاعیه‌های ممکن از نظریه‌سازی رسمی به عمل آمد.

۵) گروهی از آثار است که صرفاً به بیان یک نظریه مستقل و واحد پرداخته است. نمونه این کتاب‌ها بیشتر در نزد متفکران اصلی جامعه‌شناسی از قبیل پارسنز و گیدنز دیده می‌شود. کتاب سیستم اجتماعی تالیف پارسنز و نظریه ساخت‌یابی تالیف آنتونی گیدنز نمونه‌های اصلی این نوع تالیفات است. این مولفان نیز برای بیان نظریه‌هایشان مجبور بوده‌اند تا به بیان پیشینه نظریه‌شان - بیان، معرفی و نقد نظریه-پردازان قبلی - بپردازند.

بعضی از کتاب‌های تالیفی و ترجمه‌ای آغازگر مباحث نظری جامعه‌شناسی در ایران‌اند و مابقی تقویت‌کننده قلمداد می‌شوند. کتاب دو جلدی ریمون آرون با عنوان مراحل اساسی اندیشه جامعه‌شناسی اولین منبع نظری در جامعه‌شناسی است. پس از آن کتاب نظریه‌های جامعه‌شناسی جرج ریتزر نقطه عطفی در توسعه و فراگیری جامعه‌شناسی نظری در ایران بوده است. با توسعه کمی و کیفی جامعه‌شناسی و جامعه‌شناسی نظری، بعضی از جامعه‌شناسان نظری در دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران به نقادی عام‌گرایی جامعه‌شناسی نظری پرداخته‌اند و اصرار دارند تا جامعه‌شناسی ایرانی بر اساس چارچوب نظری واحدی به تحلیل مسائل اجتماعی بپردازد زیرا تجربه پنج دهه گذشته از بدو تاسیس این علم در ایران تا دهه ۱۳۸۰ با آموزش توأم بوده است تا نظریه‌پردازی در جامعه‌شناسی. این ارزیابی از سابقه جامعه‌شناسی نظری در ایران و نقدهای ارائه شده، زمینه جهت‌گیری در آینده جامعه‌شناسی در ایران شده است. بدین لحاظ ما در دانشکده علوم اجتماعی با سه دیدگاه جامعه‌شناختی روبه‌رو هستیم: ۱- دیدگاه اثباتی متأثر از جامعه‌شناسی اروپایی (فرانسه) دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ (توسلی، ۱۳۷۵)، ۲- جامعه‌شناسی تفسیری با تأکید بر جامعه‌شناسی فلسفی و ۳- بررسی جامعه‌شناختی با تأکید بر تغییرات فرهنگی (نسلی - جنسیتی) در ایران (اباذری، ۱۳۷۷) (آزاد ارمکی، ۱۳۷۹)، و (عبداللهیان، ۱۳۸۰)

فصل دوم

مبادی نظریه‌های عمده جامعه-

شناسی

www.nokhbeg.com

۱-۲- فصل دوم: مبادی نظریه‌های عمده جامعه‌شناسی

برای مطالعه هر پدیده اجتماعی، محقق جامعه‌شناسان معمولاً آگاهانه یا ناآگاهانه پیش فرضی درباره ماهیت آن چه که می‌خواهد مورد مطالعه قرار دهد، در ذهن دارد.

یکی از راه‌های شناخت میزان و نحوه تغییرات حاصل شده در نظریه‌های جامعه‌شناختی، شناسایی روند به کارگیری پیش‌فرض‌های متعدد در نظریه‌ها است. زیرا اگر به این اصل باور داشته باشیم که نظریه‌های قدیم با توجه به انتخاب پیش‌فرض‌های متفاوت از گذشته متحول می‌شوند، پی‌گیری پیش‌فرض‌ها می‌تواند روند تحول و تغییر نظریه‌ها را بیان کند. مقایسه هم زمان نظریه‌ها با پیش‌فرض‌ها یکی از راه‌های شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌های نظریه‌ها است. از این رو در ادامه به بیان پیش‌فرض‌ها و سوالات اصلی دیده‌گاه‌ها و نظریه‌های اصلی (از میان نظریه‌های جامعه‌شناسی صرفاً نظریه تکاملی، کنش متقابل نمادی، کارکردی و تضاد انتخاب شده است) پرداخته شده است. در این فصل از مجموع نظریه‌های جامعه‌شناسی کلاسیک و مدرسن فقط به بیان سیمای کلی چهار نظریه (تکاملی، تضادی، کارکردی و کنش متقابل نمادین) پرداخته شده است. انتخاب این چهار نظریه و نادیده گرفتن نظریه‌های دیگر، بیشتر بر اساس اجمال‌گویی به جای تفصیل بوده است. افزون بر این به نظر می‌آید هر یک از نظریه‌های جامعه‌شناختی به غیر از این چهار نظریه، به گونه‌ای در ارتباط با نظریه‌های فوق بوده‌اند. زیرا این چهار نظریه نسبت به دیگر نظریه‌ها تاخر داشته‌اند و جهت دهنده نظریه‌های بعدی‌اند.

نظریه تکاملی

نظریه تکاملی نخستین چارچوب نظری در جامعه‌شناسی است که در مطالعات جامعه‌شناسان کلاسیک طرح شده و توسعه یافت و پس از آن به نظریه داروینیسیم اجتماعی تبدیل شد. البته نظریه و دیدگاه تکاملی حوزه معنایی گسترده‌تری از نظریه داروینیسیم اجتماعی دارد. بر مبنای مطالعه اگوست کنت و هربرت اسپنسر، به نظر می‌رسد که این دیدگاه توضیحی قانع‌کننده در مورد این که چگونه جوامع انسانی ریشه می‌گیرند و رشد می‌کنند، ارائه می‌کند.

جامعه‌شناسانی که از نظریه تکاملی استفاده می‌کنند، به دنبال الگوهای تغییر و توسعه‌ای که در جوامع گوناگون ظاهر می‌شوند، هستند تا ببینند ضمن شناسایی شباهت و یکسانی کلی بین جوامع، عوامل تعیین کننده در تحول جامعه از مرحله‌ای ساده به مرحله‌ای پیچیده یا بسیار پیچیده را می‌توان یافت یا نه.

نظریه کنش متقابل نمادی

نظریه‌پردازان نظریه کنش متقابل نمادی هیچ تعبیر و تفسیر کلانی برای جامعه ارائه نمی‌دهند، زیرا «جامعه»، «دولت» و «نهادهای اجتماعی» از نظر این دیدگاه، مفاهیم انتزاعی و ذهنی هستند و در مقابل، کنشگران و کنش متقابل آنها موضوعات واقعی‌اند و آنها را می‌توان مستقیماً مطالعه کرد. تصور اساسی در این نظریه کنش متقابل بین افراد است به جای این که به شبکه روابط اجتماعی و یا ساخت‌های اجتماعی معطوف باشد. نظریه کنش متقابل نمادی بر این مسئله متمرکز شده است که مردم چه معنایی را برای کنش متقابل با دیگران یافته‌اند، چگونه این معانی ایجاد شده‌اند و چگونه دیگران به این معانی پاسخ می‌-

دهند، چگونه افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند، در جریان کنش و واکنش، چگونه پاسخ مناسب نسبت به یکدیگر تولید می‌شود و چگونه مردم دنیای اطرافشان را معنادار می‌سازند. نظریه کنش متقابل نمادی، بصیرت و بینش چشم‌گیری را در راه توسعه و تکامل شخصیت و رفتار انسانی به ارمغان آورده است، اما در مورد مطالعه گروه‌های بزرگ و نهادهای اجتماعی کمتر توانسته کمک کند.

از منظر نظریه کنش متقابل نمادی، در قاموس رفتار انسانی، «واقعیت» چیزی نظیر پیاده‌رو و حاشیه آن در خیابان و یا مبادله کالا بین فروشنده و خریدار در مغازه نیست که فقط وجود خارجی داشته باشد، زیرا تا زمانی که کنشگران سعی می‌کنند یکدیگر را طبقه‌بندی کنند و احساسات و هیجانات یکدیگر را حدس بزنند، واقعیت در ذهن آنها ساخته می‌شود. دوست یا دشمن بودن غریبه یا آشنا بودن یک شخص، ویژگی یک فرد خاص نیست، بلکه آن فرد برای دیگری، حداقل تا زمانی که برداشت‌اش از او تغییر یابد، موجودی است که درک می‌شود، خواه بد باشد یا خوب. به وسیله برداشت است که دیگری سنجیده می‌شود. بنابراین واقعیتی را که کنشگر به عنوان مثال درباره دیگری در ذهنش آفریده است، این امکان را به او می‌دهد تا به واقعیتی که ساخته، واکنش نشان دهد.

یک هنجار و یا ارزش جدید، خواه در جهت حمایت باشد و یا در جهت استثمار، بر اساس تعریف و نوع قضاوت از آن، ارزیابی می‌شود. این بدان معنا نسبت که تمام واقعیت‌ها ذهنی‌اند، یعنی فقط در ذهن وجود دارند. حقایق عینی نیز در جهان وجود دارد. خورشید، ماه و ستارگان واقعی هستند و وجود خارجی دارند، حتی اگر انسانی وجود نداشته باشد که آنها را ببیند، واقعی‌اند و انسان‌های ناظر این پدیده‌ها نیز واقعی هستند، آنها تولد می‌یابند و می‌میرند و اعمالی انجام می‌دهند که عواقبی به دنبال دارد. اما این انسان‌ها هستند که به واقعیت و اعمال انسانی معنا می‌دهند.

نظریه کارکردی

در این نظریه جامعه به عنوان شبکه سازمان یافته‌ای از گروه‌های در حال همکاری و تعاون تلقی می‌شود که به شیوه‌ای تقریباً منظم و منطبق‌تر بر مجموعه‌ای از قوانین و ارزش‌ها که بیشتر اعضا در آن شریک‌اند، اطلاق می‌شود و به جامعه به عنوان سیستمی ثابت و در عین حال متمایل به سمت تعادل نگریسته می‌شود، سیستمی که به شکلی متوازن و هماهنگ عمل می‌کند.

در نظریه کارکردی که تالکوت پارسنز، کینگزلی دیویس و روبرت مرتن از مهم‌ترین نظریه‌پردازان آن می‌باشند، هر گروه یا نهاد کارکرد خاصی دارد، لذا سیستم در مجموع به بقای خود ادامه خواهد داد. به عنوان مثال مدرسه، کودکان را تربیت و کارگران و کارمندان آینده را تامین می‌کند، آنها را برای چند ساعت از والدینشان جدا می‌کند و ضمن انجام کارکرد آموزشی، در بعضی از مواقع در کنار سایر کارها و فعالیت‌ها و به عنوان مقال برای انجام رویدادهای ورزشی، تماشایی برای جامعه آماده می‌سازد.

تغییرات اجتماعی، تعادل و ثبات جامعه را از هم می‌پاشد، اما پس از هر تغییر، جامعه به سرعت به تعادل جدیدی دست می‌یابد. برای مثال، همواره در طول تاریخ وجود خانواده‌های بزرگ، امر مطلوبی بود، چون

میزان مرگ و میر بالا بود، خانواده‌های بزرگ با وجود فرزندان بیشتر، برای تامین بازماندگان و حمایت از سالمندان آنها کمک می‌کردند.

در دنیای مدرن، با میزان پایین مرگ و میر، دیگر خانواده‌های پرجمعیت نعمت محسوب نمی‌شوند. به عبارت دیگر، خانواده‌های بزرگ کارکرد خود را از دست داده است و رفاه جامعه را مورد تهدید قرار می‌دهند. بنابراین تعادل جدیدی در حال استقرار است که به جای میزان بالای مولید و مرگ و میر، میزان پایین مولید و مرگ و میر را خواهیم داشت. در این صورت ارزش یا رویه‌ای که در زمان یا مکانی دارای کارکرد است، در جایی که در روند عملکرد متعادل جامعه اختلال ایجاد کند، ممکن است در مکان یا زمانی دیگر کارکرد خود را از دست بدهد.

نظریه تضاد

نظریه تضاد در علوم اجتماعی و به طور خاص در جامعه‌شناسی با قبول این انگارش که جامعه بر اساس تضاد ساماندهی شده، شکل گرفته است. این نظریه به اصلی بودن تضاد ساختاری تاکید دارد. وظیفه نظریه‌پردازان نظریه تضاد در شناسایی ریشه‌ها و عوامل شکل‌دهی به تضادها و ماهیت آن، توزیع و پراکندگی، توسعه و بحران‌های اخذ شده از تضاد در جامعه می‌باشد. از این رو عینکی که نظریه‌پرداز تضاد به چشم زده یک شیشه دارد و آن شیشه‌ای است که فقط انعکاس دهنده تضاد بیرونی به ذهن می‌باشد.

بسیاری از مورخان نظریه معتقدند شروع بینش تضاد به دوره یونان باستان بر می‌گردد. پس از آن ابن خلدون و ماکیاولی این رویکرد را داشته‌اند تا این که در قرن هفدهم و هجدهم فلسفه، اقتصاد، سیاست و جامعه‌شناسی تضادگرا بر اساس وجود «انسان تضاد»، «جامعه و تاریخ تضاد» و «اقتصاد تضاد» شکل می‌گیرد. مارکس و انگلس دو شخصیت اصلی مفهوم ساز و نظریه‌پرداز نظریه تضاد مدرن می‌باشند. بعد از آنها بخش اصلی جامعه‌شناسی به واسطه برداشت‌های اخذ شده از دیدگاه تضاد و نظریه‌پردازان با جهت‌گیری تضاد اشغال شده است. به نظر می‌آید، گفتمان مرکزی جامعه‌شناسی مدرن بر اساس وجود دو طرف – وفاق گرایان و تضادگرایان – شکل و توسعه یافته است. شناسایی مسیرهای جامعه‌شناسی مدرن بدون ملاحظه این دو بخش ممکن نیست.

کنش متقابل نمادی	نظریه تضادی	نظریه کارکردی	استنباط
سیستمی از کنش و واکنش	سیستمی ناستوار از گروه‌های مخالف	سیستم ناشی از گروه‌های در حال تعاون	جامعه
افراد با موقعیت‌های اجتماعی متفاوت	گروهی از مردم که در علایق اقتصادی و قدرت شریک‌اند، به خاطر موفقیت گروهی در استعمار دیگران به وجود آمده و توسعه یافته است.	موقعیت هم‌سطحی از افراد که درآمد و شیوه زندگی یکسانی دارند که در اثر نقش‌های مختلف و انتظارات افراد و گروه‌های ایجاد شده است.	طبقه اجتماعی

مرکز تخصصی خدمات آموزشی گروه پزشکی فرهنگ گستر نخبگان

تغییر اجتماعی	غیرقابل اجتناب در یک جامعه پیچیده تا حد زیادی به خاطر مشارکتهای مختلف گروههای مختلف	ضروری به خاطر اختلاف قدرت، قابل اجتناب از طریق نظم بخشی مجدد سوسیالیستی جامعه	متاثر از موقعیت اجتماعی و ارتباط با یکدیگر
نظم اجتماعی	از طریق جریان نهادسازی و درونی کردن فرهنگ	به وسیله اجبار سازمان یافته طبقات مسلط	از طریق درک مشترک از معانی و انتظارات
ارزشها	اجماع روی ارزشهای مشترک، جامعه را متحد می کند.	علاقی متضاد جامعه را تقسیم می کند. سراب وفاق ارزشی به وسیله طبقات مسلط حفظ می شود.	درک مشترک از معانی و انتظارات
نهادهای اجتماعی	ارزشهای مشترک و وفاداری را ترویج می دهند، مانند کلیسا، مدارس و وسایل ارتباط جمعی که باعث وحدت جامعه می شود.	ارزشهای مشترک وفاداری را ترویج می دهند که از امتیازات ویژه حفاظت می کند.	مفاهیم و معانی مشترک را ترویج می دهند.
قانون و دولت	قوانینی را اجرا می کند که نشان دهنده وفاق ارزشی جامعه است.	قوانینی را اجرا می کند که به وسیله طبقات مسلط برای حفظ امتیازاتشان تحمیل شود.	قوانینی که مورد توافق کنشگران است.
سطح تحلیل	کلان	کلان	خرد
بنیان گذاران	دورکیم، پارسنز و مرتن	مارکس، میلز و دارندروف	مید، کولی و گافمن
موقعیت فرد	اجتماع شده برای تحقق کارکردهای اجتماعی	به واسطه قدرت، اجبار و سلطه شکل داده می شود.	از طریق نمادها معنی می یابند و دنیای اجتماعی را از طریق کنش متقابل می سازند.
اساس کنش متقابل	اجماع بر ارزشها	قدرت، تقابل و محدودیت	معانی مشترک
تمرکز مطالعه	نظم اجتماعی	تعبیر و تقابل اجتماعی	کنش متقابل
سطح	ساخت اجتماعی	ساخت اجتماعی	رابطه بین کنشگران

مقایسه نظریه ها

جدول مندرج در صفحات پیش حکایت از اهمیت مفاهیم اساسی چون جامعه، طبقه، تغییر، نظم، ارزش و نهادهای اجتماعی دارد که در این نوشتار صرفاً در مقایسه با سه نظریه کارکردی، تضاد و کنش متقابل نمادی مطرح شده‌اند.

کدام نظریه بهتر است؟ این سوال را نمی‌توان به آسانی پاسخ داد، زیرا هیچ کدام از این سه نظریه کاملاً صحیح و یا کاملاً غلط نیستند. اما هر کدامشان راهی متفاوت برای نگرستن به جامعه‌اند. همان طور که به روابط بین‌الملل می‌توان هم به شکل وضعیت جنگ که به وسیله دوره‌های صلح قطع شده باشد و یا وضعیت صلح که به وسیله دوره‌های زمانی جنگ قطع شده، نگرست. به جامعه نیز ممکن است هم به عنوان محیط همکاری و تعاون که دارای عوامل متضاد است و یا محیط متضاد که دربردارنده عوامل همکاری و تعاون است نگرست. بنابراین، هر دیدگاه از منظر خاص خود می‌نگرد، سوالات متفاوتی را مطرح می‌کند و به نتایج متفاوتی نیز می‌رسد. تکامل گرایان به شباهت‌های جوامع در حال تغییر توجه می‌کنند. کنش متقابل گرایان متوجه رفتار اجتماعی واقعی اشخاص و گروه‌ها هستند، کارکردگرایان به شدت به اجتماع ارزش‌ها، نظم و ثبات توجه دارند، نظریه پردازان تضادی نیز شدیداً روی نابرابری، تنش و تغییر متمرکز شده‌اند. مثلاً در مورد نحوه تغییر و تحول در جوامع، تکامل گرایان به تکامل گرایی تاریخی نابرابری‌های طبقاتی در جوامع مختلف نظر می‌افکنند، تکامل گرایان در مورد این که چگونه طبقات تعریف می‌شوند و چگونه مردم اعضای طبقه خود و دیگر طبقات را درک و با آنها رفتار می‌کنند، توجه دارند. کارکردگرایان ملاحظه می‌کنند که چگونه نابرابری اجتماعی در جوامع مختلف عمل می‌کند تا وظایف و پاداش‌ها را توزیع کند و سیستم را در حال اداره نگاه دارد. نظریه پردازان تضادی روی این نکته که چگونه نابرابری طبقاتی، به وسیله طبقات مسلط برای منافع شخصی و به هزینه افراد دارای امتیازات کمتر، تحمیل و حفظ می‌شود، تاکید دارند.

فصل سوم

نظریه کارکردگرایی ساختی

www.nokhbeg.com

۱-۳- فصل سوم: نظریه کارکردگرایی ساختی

نظریه کارکردگرایی ساختی یکی از عمده‌ترین نظریه‌های جامعه‌شناسی پس از شکل‌گیری جامعه‌شناسی می‌باشد. این نظریه تمایز دهنده دوره کلاسیک جامعه‌شناسی با دوره مدرن است. زیرا تالکوت پارسنز، موسس نظریه، ضمن ساماندهی جامعه‌شناسی در دانشگاه به طرح چارچوب نظری کلانی برای فهم نظام اجتماعی پرداخت.

نظریه کارکردگرایی از چندین جهت دارای اهمیت است: ۱- این نظریه اولین تلاش همه جانبه در طراحی چارچوب مفهومی برای تجزیه و تحلیل ساختارها و فرایندهای اجتماعی است. ۲- شخصیت پارسنز موجب شد تا بسیاری از دانشجویان به این رشته علاقه‌مند شوند و بحث و بررسی‌های جامعه‌شناسی شکل بگیرد. ۳- مرکزیت دادن به مسئله «نظم» زمینه فضای بحث برانگیز جامعه‌شناسی دیدگاه نظم و تضاد شد. این نوع ورود به جامعه‌شناسی باعث ایجاد زمینه شکل‌گیری دیدگاه‌های تلفیقی در جامعه‌شناسی در دهه ۱۹۹۰ و بعد از آن شد.

۱- آگوست کنت

آگوست کنت از بنیان‌گذاران اندیشه کارکردگرایی است. عمده‌ترین موضوع موردنظر او مطالعه نظم اجتماعی بود، ولی در عین حال هدف اساسی علم «جامعه‌شناسی» را بیان کارکردهای جامعه در حالت ایستا و ثبات توأم با تغییر دانسته است. از این رو در میان جامعه‌شناسان کلاسیک، کنت اولین متفکری است که به بررسی جامعه با توجه به کارکرد عناصر آن توجه نشان داده است.

۲- هربرت اسپنسر

هربرت اسپنسر متفکر اجتماعی نیز در راه انتظام بخشی به اندیشه کارکردی قدم برداشته است و از دو زمینه فکری (اصالت سود که به اندیشه داروینیسیم اجتماعی انجامید و دیدگاه ارگانستی که به طرح مبانی سازمانی و نظریه‌های سیستم‌ها و سازمان‌ها انجامید) متأثر بود.

۳- امیل دورکیم

امیل دورکیم در عین حال که منتقد فلسفه اسپنسر بود، ولی دیدگاه جامعه‌شناختی و بینش ارگانستی را از او به عاریت گرفت (Parsons, 1949). دورکیم در بررسی‌های خود به این نتیجه دست یافت که در تحلیل کارکردی از پدیده‌های اجتماعی باید بین کارکرد و علت، تفاوت قائل شد. از این رو مدعی شد که علم جامعه‌شناسی باید در پی پاسخگویی به دو سوال باشد. اولاً، علل ساخت پدیده‌های اجتماعی چه هستند؟ و ثانیاً، سیستم اجتماعی با چه نیازهایی روبه‌روست؟ او اظهار کرده است که: «وقتی تبیین پدیده‌های اجتماعی موردنظر است، باید به طور جداگانه به علت مناسبی که آن را به وجود آورده است و کارکرد آن اشاره شود.

پیش‌فرض‌های پارسنز در طرح نظریه کارکردگرایی ساختی

پارسنز با تکیه بر پیش‌فرض‌های مطرح شده در زیر، به طرح نظریه کارکردگرایی ساختی پرداخته است.

۱- سیستم اجتماعی یک کل دارای بخش‌های مرتبط با یکدیگر از قبیل سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی است.

۲- سیستم اجتماعی دارای حیات و در حال استمرار و بقاست.

۳- سیستم اجتماعی به گونه‌ای طراحی گردیده است که امکان ارتباط با سیستم‌های دیگر را داشته باشد.

۴- سیستم اجتماعی با مشکلات اساسی از خارج و داخل روبه‌روست. مشکلات اساسی از قبیل «نیازها» یا «درخواست‌ها» موجب بقا و ادامه حیات سیستم‌ها می‌شود. در این صورت خرده سیستم‌های اجتماعی و بخش‌های تشکیل دهنده آن، صرفاً از طریق نحوه مشارکت در کل سیستم و به واسطه ملاحظه نیازها و خواسته‌های آنها می‌توان شناخت.

۵- سیستم اجتماعی دارای خصوصیات نظم و تعادل است و اجزای آن به یکدیگر وابسته می‌باشند. از این رو سیستم باید از حمایت از دیگر سیستم‌ها بهره‌مند شده و در عین حال باید از طریق مشارکت اعضا و عناصرش در بقا و حیات یابد. تمایل به نظم در سیستم اجتماعی، به لحاظ وجود مکانیسم فوق خود به خود می‌باشد و حالت طبیعی به سیستم می‌دهد.

۶- ثبات و تغییر در سیستم، توأمان می‌باشند. زیرا بخش‌های مختلف سیستم اجتماعی بر یکدیگر اثر می‌گذارند و موجب ساخت‌یابی سیستم می‌شوند.

۷- سیستم‌ها به واسطه شرایط محیطی محدود می‌شوند. زیرا هر سیستم در مجموعه شرایط محیطی و بیرونی قرار گرفته است و عواملی چون محیط جغرافیایی، نظام‌های اجتماعی خارجی، سیستم ارزش‌ها و فرهنگ محدود کننده، بر کار سیستم اثر می‌گذارند.

۸- دو ویژگی سیستم‌ها تفکیک‌پذیری و وابستگی متقابل، دست‌یابی به تعادل درونی سیستم را ممکن می‌سازند. زیرا سیستم‌ها با وجود این که هویت مستقل دارند و امور خاصی تعیین کننده هویت آنهاست، ولی بر اثر ارتباط با دیگر بخش‌های جامعه و شرایط بیرون از جامعه، تمایل به ترکیب و وابستگی متقابل پیدا می‌کنند. از این روست که این دو عنصر، زمینه‌ساز همکاری در داخل سیستم می‌شوند.

۹- سیستم‌های به طرف استقلال و خودکفایی حرکت می‌کنند. به همین دلیل به لحاظ وابستگی و ارتباط بین اجزای کنترل تنوعات محیطی و کنترل تمایلات، تغییر سیستم از درون امکان‌پذیر است.

۱۰- سیستم‌ها می‌توانند (و باید) بخش مسلمی از نیازهای کنشگران را پاسخ دهند و کنترل کمتری بر رفتار کنشگران اعمال کنند. در این صورت کنشگران در درون سیستم آزادی عمل دارند و در عین حال که امکان اجتماعی شدن برای افراد وارد شده به سیستم فراهم می‌گردد، کنشگران در یک جریان کلی و عام به ساخت‌یابی جامعه کمک می‌کنند و جریان نهادی شدن امکان‌پذیر می‌گردد.

ویژگی‌های بینش نظریه پارسنز

نظریه تالکوت پارسنز مسلط‌ترین نظریه جامعه‌شناختی بین سال‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۷۰ در جامعه‌شناسی امریکا بوده است.

نظریه جامعه‌شناختی پارسنز چندین ویژگی عمده دارد:

- ۱- آشتی دادن محدودیت‌های «جامعه» و «زندگی زیستی»
 - ۲- آشکار نمودن روابط اجتماعی بین فرهنگ، شخصیت و ساخت اجتماعی
 - ۳- ارتباط نظریه کنش با مشکل هابز در نظم و دیدگاه کارکردگرایانه ساختی در سیستم‌های اجتماعی
- پارسنز با طرح نظریه ساخت‌گرایی و کنش ارادی در جامعه‌شناسی بیشتر از همه مورد سوال قرار گرفته و بیشتر از همه بر جامعه‌شناسی اثر گذاشته است.
- بیشتر انتقادات مطرح شده در مورد پارسنز، به نگرش سی‌رایت میلز^۸ در دهه پنجاه برمی‌گردد. او دیدگاه کارکردگرایی ساختی پارسنز را: ۱- محافظه کارانه، ۲- بورژواآبانه و ۳- مبتنی بر سبک قدیم اندیشه می‌داند. از طرف دیگر در نظریه سیستم اجتماعی پارسنز تمایز مشخص هم بستگی اجتماعی^۹، وفاق ارزشی^{۱۰} و انسجام سیستمی^{۱۱} وجود ندارد.

جامعه‌شناسی پارسنز از چندین جهت دارای اهمیت است:

- ۱- فراهم کردن چارچوبی برای تفسیر جامعه‌شناسی آغازین.
- ۲- متمرکز کردن تحلیل جامعه‌شناسی بر مسئله محوری «کنش اجتماعی»
- ۳- یکی از مسائل اصلی مورد توجه پارسنز همان گونه که مانچ^{۱۲} اشاره کرده است، همان مشکل محوری کانت در مورد «مسئولیت اخلاقی» و «استعداد برای انتخاب انسانی» است. (Munch, 1981)
- ۴- پارسنز متوجه بحث دورکیم در انسجام سیستم‌های اجتماعی، بر اساس ارزش‌های مشترک و بحث وبر درباره کنش اجتماعی بوده است.

عناصر نظریه پارسنز

عمده‌ترین عناصر و ویژگی‌های نظریه کارکردی پارسنز در زیر بیان می‌شود.

⁸ - C. Wright Mills

⁹ - Social Cohesion

¹⁰ - Value Consensus

¹¹ - System Integation

¹² - Munch

نظریه کنش ارادی

پارسنز در کتاب اولش ساخت کنش اجتماعی (۱۹۳۷)، در صدد ترکیب مفاهیم سودگرایی، اثبات گرایی، وایدنالیسم بوده است. او هر یک از سه دیدگاه فوق را نقد کرده و در صدد ایجاد دیدگاهی ترکیبی، تحت عنوان نظریه کنش ارادی برآمده است. نظریه کنش ارادی پارسنز شامل عوامل زیر است:

الف) کنشگر^{۱۳}

ب) هدف و غایت، زیرا کنشگر غایت جوست.

ج) کنشگر در دستیابی به غایت در مقابل ابزار بسیاری قرار گرفته است.

د) کنشگر در مقابل شرایط متنوعی از قبیل شرایط زیستی و محیطی قرار دارد که محدودیت‌هایی را برای او ایجاد می‌کند.

ه) رفتار کنشگر به واسطه ارزش‌ها، نرم‌ها و دیگر باورها در انتخاب هدف و ابزار شکل داده می‌شود. (Ritzer, 1991)

– برای اطلاع از نحوه دریافت جزوات کامل با شماره های زیر تماس حاصل فرمایید.

۰۲۱/۶۶۹۰۲۰۶۱-۶۶۹۰۲۰۳۸

۰۱۳/۳۳۳۳۸۰۰۲ (رشت)

۰۱۳/۴۲۳۴۲۵۴۳ (لاهیجان)

¹³ - Actor